

**Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права**

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Органи управління господарського товариства

Студента 2 курсу 5м групи
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації

«Комерційне право»

_____ Луцшай Олександр Сергійович

Науковий керівник

к.ю.н.

_____ Букатова Діана Миколаївна

Гарант освітньої програми

д.ю.н., доц.

_____ Мазаракі Наталія Анатоліївна

Київ 2019

ЗМІСТ:

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ	8
1.1.Поняття та класифікація органів управління господарських товариств	8
1.2.Особливості компетенції загальних зборів учасників як вищого органу управління господарських товариств	10
1.3.Поняття, види та повноваження виконавчих органів.....	17
1.4.Поняття, види та повноваження контрольних органів.....	23
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ (НА МАТЕРІАЛАХ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ).....	30
2.1. Підстави та процесуальні аспекти оскарження рішень загальних зборів учасників господарських товариств.....	30
2.2. Особливості розгляду судових спорів щодо рішень виконавчих органів господарських товариств	40
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТ – акціонерне товариство

ВСУ – Верховний Суд

ГК України – Господарський кодекс України

ЗУ – Закон України

КЗпП України – Кодекс законів про працю України

ТДВ – товариство з додатковою відповідальністю

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Актуальність. Ефективне управління діяльністю будь-якої організації є однією з головних умов досягнення нею основної мети своєї діяльності. Господарські товариства в цьому сенсі не виняток. Для будь-якого господарського товариства характерною є складна структура управління, що включає наявність різних органів управління з власною компетенцією, а також наділення всіх учасників (акціонерів) правом на участь в управлінні справами товариства.

Органам управління юридичної особи відводиться дуже серйозна роль, оскільки саме через них юридична особа набуває права та приймає обов'язки, через які здійснюються органами юридичної особи дії виникають, змінюються і припиняються цивільні правовідносини, учасником яких виступає сама юридична особа. Саме тому так важливо правильно побудувати всю систему відносин, пов'язаних з діяльністю органів управління, визначеною в літературі як корпоративне управління: визначити теоретичну базу, на якій ці відносини будуються, визначити правові форми вираження цими органами своєї волі як усередині юридичної особи, так і зовні.

Наведене зумовлює актуальність дослідження керівництва діяльністю господарських товариств, як один з пріоритетних напрямків розвитку корпоративного законодавства та юридичної науки. При цьому можливість оскарження рішень, прийнятих органами управління господарських товариств, виступає не тільки як елемент механізму захисту прав їх учасників, але і як спосіб забезпечення ефективного керівництва цими організаціями. Разом з цим, на сьогоднішній день як в науці, так і в судовій практиці відсутні єдині підходи щодо вирішення корпоративних спорів.

Метою дослідження є визначення особливостей функціонування органів управління господарських товариств, встановлення механізмів

вирішення корпоративних спорів за їх участю, а також формулювання теоретичних висновків з окресленої проблематики.

Відповідно до зазначеної вище мети було поставлено наступні **завдання** даного дослідження:

- визначити сутність та види органів управління господарськими товариствами;
- визначити специфіку загальних зборів учасників, як вищого органу управління господарських товариств;
- охарактеризувати особливості статусу та компетенції виконавчих органів господарських товариств;
- визначити особливості формування та повноваження контрольних органів господарських товариств;
- дослідити підстави та процесуальні аспекти оскарження рішень загальних зборів;
- визначити особливості розгляду судових спорів щодо рішень виконавчих органів господарських товариств;
- сформулювати пропозиції щодо Закону України «Про господарські товариства» та закони що регулюють особливості діяльності окремих господарських товариств.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у сфері управління діяльністю господарських товариств.

Предметом дослідження є органи управління господарських товариств.

Ступінь наукової розробки проблеми. Дослідження проблематики діяльності та компетенції органів управління господарських товариств здійснювалось такими науковцями, як В.В. Васильєва, Г.О. Вронська, О.Р. Ковалишин, В.Ф. Маслов, І.В. Лукач, Н.А. Сліпенчук, О.В. Щербина, В.Л. Яроцький та інші.

Наукова цінність полягає у подальшій розробці доктринальних положень щодо органів управління господарських товариств. Зокрема, елементи наукової новизни містяться у пропозиціях вдосконалення Закону України «Про господарські товариства» та законів що регулюють особливості діяльності окремих господарських товариств.

Практична цінність роботи полягає в тому, що результати дослідження, теоретичні висновки і науково-практичні рекомендації можуть бути використані для подальшого вдосконалення українського законодавства в сфері правового регулювання діяльності органів управління в господарських товариствах, та уніфікації судової практики з окресленої проблематики.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Оскарження рішень учасників загальних зборів господарських товариств», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове забезпечення підприємницької діяльності». К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019, с. 124-130 [55].

Методологічну основу дослідження склали способи і прийоми пізнання, розроблені філософією, так само як і іншими науками. Так, при написанні випускної кваліфікаційної роботи застосовувалися аналіз, синтез, порівняння, аналогія, дедукція, індукція, абстрагування як методи досягнення нового знання. Крім того, для вирішення сформульованих завдань використовувалися конкретно-історичний, структурно-функціональний і системний підходи до досліджуваного матеріалу. У випускній кваліфікаційній роботі також застосовуються такі спеціально-юридичні методи дослідження, як формальний аналіз, а також порівняльно-правовий метод.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, що об'єднують шість підрозділів, висновків, та списку використаних джерел. Текст роботи викладений на 50 сторінках. Список літератури містить 70 найменувань та викладений на 8 аркушах.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

1.1. Поняття та класифікація органів управління господарських товариств

Юридична особа як господарська організація, визначається через два основні аспекти: структурний (статичний аспект організації), суть якого полягає у формуванні внутрішньої організаційної структури юридичної особи (органи управління, їх підрозділів та ін.) і функціональний (динамічний аспект організації), суть якого полягає у здійсненні органами юридичної особи певних дій з метою забезпечення впорядкованості роботи всіх структурних елементів організації.

Орган господарського товариства (юридичної особи) визначається як невід'ємна частина господарського товариства (юридичної особи), представлена або одним, або декількома фізичними особами, утворена у відповідності з порядком, встановленим законом та установчими документами, володіє певними повноваженнями, яка за допомогою прийняття різних за видами, спеціальних правових актів, визначених законодавством, формує і (або) реалізує волю господарського товариства. Поняття органів юридичної особи має відображати такі її властивості, які дозволяють відрізнити орган від інших осіб, що формують і виражають зовні волю юридичної особи. Основна відмінність полягає в тому, що орган має право діяти у повному обсязі належить юридичній особі правоздатності. У діях працівника здійснюється лише частина правоздатності юридичної особи, що відповідає компетенції працівника. Тому органи юридичної особи - структурні підрозділи, які очолюють її, та мають право реалізовувати цивільну право- і дієздатність юридичної особи в повному обсязі; виступаючи в її інтересах, вчиняти всі передбачені законом дії юридичної особи.

Волеутворення та волевиявлення господарського товариства як юридичної особи завжди потребує офіційного оформлення. В якості остаточного оформлення цієї волі виступає правовий акт господарського товариства, який визначається як засноване на законі та інших правових актах волеутворення або волевиявлення господарського товариства, вироблене і оформлене за встановленою процедурою, у вигляді спеціального акта органу господарського товариства і спрямоване на встановлення локальних правових норм або виникнення, зміна і припинення цивільно-правових відносин у інтересах досягнення цілей, заради яких господарське товариство створене.

Органи товариства у процесі своєї діяльності здійснюють корпоративне управління, яке являє собою безперервний і цілеспрямований упорядковують вплив на поведінку людей, залучених у сферу діяльності господарського товариства (особи, уповноважені на те законом та установчими документами), коло корпоративних інтересів (учасники, члени органів управління) або пов'язаних з трудовими відносинами (працівники та посадові особи) та реалізується через що формуються між ними управлінські відносини суб'єкта й об'єкта корпоративного управління [34, с. 93].

До суб'єктів корпоративного управління належать органи і посадові особи, які за рахунок того, що є носіями певних прав і обов'язків мають можливість здійснювати цілеспрямований вплив на об'єкт корпоративного управління в процесі практичної реалізації своїх функцій. В свою чергу, до об'єктів корпоративного управління належать ті особи, на яких спрямована така діяльність або вплив суб'єкта: зокрема, акціонери, всі органи господарського товариства, за винятком зборів, а також посадові та інші особи пов'язані з товариством трудовими відносинами (працівники товариства), так і визначені законом і установчими документами і є стороною відносин, що виникають у процесі здійснення корпоративного управління.

Відповідно до ст. 89 ГК України, управління діяльністю господарського товариства здійснюють його органи та посадові особи, склад і порядок

обрання (призначення) яких визначається залежно від виду товариства, а у визначених законом випадках — учасники товариства [2].

Посадовими особами господарського товариства є фізичні особи — голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор товариства, а також голова та члени іншого органу товариства, наділені повноваженнями з управління товариством, якщо утворення такого органу передбачено установчими документами товариства. Обмеження щодо поєднання однією особою зазначених посад встановлюються законом.

Посадовими особами господарського товариства не можуть бути особи, службову або іншу діяльність яких визнано Конституцією України та законом несумісною з перебуванням на цих посадах, а також особи, яким перебування на відповідних посадах заборонено рішенням суду [2].

Таким чином, зазначимо, що чинне законодавство передбачає формування таких органів управління господарськими товариствами:

1. Вищий орган управління – збори учасників, а для товариств, що складаються з одного учасника – безпосередньо даний учасник;
2. Виконавчий орган управління (одноособовий або колегіальний);
3. Контрольний орган.

1.2. Особливості компетенції загальних зборів учасників як вищого органу управління господарських товариств

Загальні збори учасників (акціонерів) можна розглядати, зокрема:

1. Як орган юридичної особи, як суб'єкт корпоративного управління;
2. Як засіб здійснення корпоративних прав і обов'язків суб'єктів корпоративних правовідносин;
3. Як інструмент корпоративного управління.

Питання про статус загальних зборів як вищого органу юридичної особи тісно пов'язане з впливом цього органу на корпоративне управління. Не

будучи самостійним суб'єктом правовідносин, загальні збори мають статус суб'єкта корпоративного управління. Наскільки цей орган як суб'єкт корпоративного управління ефективний і дієвий в кожному конкретному господарському товаристві, залежить від співвідношення сил усіх учасників корпоративного управління, у тому числі від розподілу акцій серед акціонерів. Загальні збори учасників (акціонерів) визначають основні напрями діяльності товариства і здійснюють загальне керівництво ним і за законодавством, і за своїм фактичним статусом вищого органу управління.

Досліджуючи роль загальних зборів учасників (акціонерів) у відносинах між господарським товариством та учасником (акціонером) як суб'єктами корпоративних відносин, можна виявити наступне. Загальні збори є сполучною ланкою між товариством та учасником. Збори учасників можна розглядати як засіб, за допомогою якого товариство і його учасники взаємодіють один з одним в корпоративних правовідносинах, тобто здійснюють свої права та виконують обов'язки один щодо одного. Зокрема, даний орган відіграє ключову роль у реалізації права учасника (акціонера) на управління товариством.

Загальні збори учасників (акціонерів) є вищим органом товариства та повинні виражати волю їхньої більшості. Цей орган визначає напрями діяльності товариства, його стратегію, спрямовує діяльність створених ним суб'єктів господарювання. Рішення цього органу виконує обране ним правління.

У загальних зборах товариства мають право брати участь особи, включені до переліку акціонерів, відповідно до вимог чинного законодавства (для акціонерного товариства), кожен учасник товариства (для товариств з обмеженою або додатковою відповідальністю) або їхні представники. При цьому право голосувати на зборах акціонерів мають лише власники тих видів акцій, яких відповідно до закону та установчих документів акціонерних товариств наділено таким правом. До акціонерів, які повинні мати право голосу, належать власники простих акцій. Щодо товариств з обмеженою та

товариств з додатковою відповідальністю, кожен учасник товариства має право бути присутнім на загальних зборах учасників, брати участь в обговоренні питань порядку денного і голосувати з питань порядку денного загальних зборів учасників.

В товариствах з обмеженою та товариствах з додатковою відповідальністю кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, якщо інше не передбачено статутом.

На загальних зборах акціонерів голосування проводиться за принципом: одна проста чи привілейована акція – один голос, крім випадків проведення кумулятивного голосування. Вбачається, що обмеження у праві користування голосом доцільно встановлювати в законодавчому порядку в тих випадках, коли виникає загроза, що особистий інтерес акціонера в ньому сильніший за інтереси акціонерного товариства.

До таких випадків належать:

- затвердження оцінки негрошових вкладів засновників та акціонерів, а також привілеїв для засновників;
- рішення про укладення між акціонерними товариствами та його акціонером угоди, наприклад, про відчуження майна;
- про притягнення до відповідальності, звільнення з посади посадової особи (члена наглядової ради, правління або голови ревізійної комісії), що є акціонером цього товариства тощо.

У таких випадках під час голосування з цих питань зацікавленого акціонера необхідно позбавляти права голосу, як це застосовується сьогодні в акціонерному праві багатьох країн з розвиненою ринковою економікою.

Так, вітчизняним законодавством передбачено два види загальних зборів – це загальні (чергові або річні) та позачергові.

Акціонерне право зарубіжних країн знає ще такий вид загальних зборів, як збори власників певної кількості або певного класу акцій (наприклад, привілейованих акцій). Збори першого виду (чергові) мають обов'язково

скликатися в певний період доку (наприклад, після закінчення фінансово-господарського року) або певну кількість разів на рік [63, с. 397].

Загальні річні збори акціонерів, відповідно до вимог українського законодавства, проводяться не пізніше ніж 30 квітня наступного за звітним року [6]. Щодо учасників товариств з обмеженою та товариств з додатковою відповідальністю законодавчих меж щодо дати проведення загальних зборів учасників не встановлено.

Зазначено, що можливість скликання позачергових загальних зборів, внесення додаткових питань до порядку денного меншістю акціонерів вітчизняним законодавцем досить таки обмежена. Насамперед, це стосується мінімальної межі меншості (кількості акціонерів), що наділяється правом вимагати скликання позачергових загальних зборів: зокрема таким правом наділені лише акціонери, які володіють у сукупності більш як 10 % голосів, а для внесення окремих питань до порядку денного – понад 5 % голосів, коли в більшості країн ринкової економіки таким правом наділяються акціонери, які в сукупності володіють 1/20 голосів.

Важливим є також питання щодо правомочності рішень загальних зборів. За українським законодавством відповідно статті 42 Закону України «Про акціонерні товариства» рішення таких зборів приймаються простою більшістю голосів акціонерів, які беруть участь у загальних зборах [6].

Закон вимагає наявності кваліфікованої більшості під час голосування з питань, що можуть мати вирішальне значення для подальшої діяльності товариства, а саме:

- зміни статуту товариства;
- прийняття рішення про припинення діяльності товариства;
- створення та припинення діяльності дочірніх підприємств, філій та представництв товариства [63, с. 398].

Рішення щодо решти питань приймає проста більшість голосів акціонерів, які беруть участь у зборах.

Загальні збори акціонерів на практиці виконують не завжди важливу роль, обмежуючись при цьому лише затвердженням розроблених правлінням або наглядовою радою рішень. Частина дослідників вбачає в цьому негативну ознаку акціонерних товариств, а А. Я. Пилипенко навпаки – позитивну. Він вважає, що завдання загальних зборів – суто формальне, а головна їхня функція (негативна) полягає у виразі заперечення в разі протиріч між напрямком ведення справ в акціонерному товаристві та інтересами акціонерів; «загальні збори для товариства – клапан безпеки на випадок прояву гострого дисонансу між інтересами і волею акціонерних мас і поведінкою адміністрації» [60, с. 231].

Питання про статус загальних зборів як вищого органу управління юридичної особи тісно пов'язаний з впливом даного органу на корпоративне управління. Не являючись самостійним суб'єктом правовідносин, загальні збори мають статус суб'єкта корпоративного управління.

У компаніях, де мажоритарні акціонери виконують функції виконавчих органів і членів ради директорів і де немає конфлікту інтересів, збори акціонерів носять формальний характер.

Там, де акції розподілені серед великої кількості міноритарних акціонерів і немає мажоритарників, особливо при наявності конфлікту інтересів, рішення загальних зборів можуть бути непередбачувані. Тому ефективність і значимість загальних зборів акціонерів як суб'єкта корпоративного управління у кожного суб'єкта господарювання своя.

Одним з основних прав учасників (акціонерів) є право на участь в управлінні товариством, яке визначає можливість надавати безпосередній вплив на діяльність господарського товариства за допомогою реалізації законодавчо гарантованих правочинів щодо формування питань, що виносяться на обговорення на загальних зборах, присутності на загальних зборах, участі в обговоренні порядку денного та голосування при прийнятті рішень.

Оскільки до компетенції загальних зборів належить визначення найбільш важливих аспектів діяльності товариства, в умовах корпоративних конфліктів часто виникають ситуації, коли рішення виявляються прийнятими в результаті недобросовісних дій окремих учасників (акціонерів) та третіх осіб і явно суперечать передбаченим законом та статутом товариства вимогам. Право на управління включає в себе не тільки право голосу, але й право звертатися з вимогою про проведення загальних зборів акціонерів, внесення пропозицій до порядку денного, кандидатур для обрання до органів товариства, право обирати і бути обраним в органи акціонерного товариства, право на інформацію про проведення загальних зборів, на ознайомлення з матеріалами до загальних зборів, право спонукання в судовому порядку суспільства до проведення зборів акціонерів тощо. Це загальні права.

Право на участь в управлінні справами товариства — родове поняття. Його змістом виступає ряд конкретних правочинів. Перш за все, це права, пов'язані з діяльністю загальних зборів учасників (акціонерів). До його компетенції віднесено такі виключно важливі для товариства і його учасників питання, як зміна статуту товариства, реорганізація і ліквідація товариства, розподіл прибутку, обрання та припинення повноважень членів інших органів товариства, укладання великих угод тощо.

На кожній стадії процесу проведення загальних зборів акціонерів акціонер має окремі права. За допомогою загальних зборів акціонерів акціонер, з одного боку, формує волю товариства, в тому числі щодо себе й інших акціонерів (наприклад, при ухваленні рішення про виплату дивідендів), з іншого боку, реалізує своє право на управління компанією. Шляхом здійснення права на участь у зборах учасник (акціонер) може впливати на діяльність товариства.

Прийняття або неприйняття зборами того чи іншого рішення тягне за собою наслідки, юридично та (або) економічно значущі для учасників (акціонерів) товариства. Способом захисту порушених прав учасників (акціонерів) є оскарження в судовому порядку дійсності рішень загальних

зборів учасників. Учасник, який вважає, що рішення загальних зборів порушує його права і законні інтереси, може оскаржити таке рішення до суду. Визнання судом рішення загальних зборів недійсним здатне створити серйозні юридичні та економічні проблеми як для товариства, так і для його контрагентів.

Наявна в юридичній доктрині класифікація органів юридичної особи за способом їх утворення не відносить загальні збори учасників (акціонерів) до категорії органів, які обираються або призначаються, оскільки даний орган складається з акціонерів (учасників) товариства, що володіють своїм статусом в силу приналежності їм акцій або частки в статутному капіталі суб'єкта господарювання.

Кожен учасник (акціонер), голосуючи на загальних зборах, висловлює свою волю з певного питання. Але його рішення не стає автоматично рішенням загальних зборів. В даному випадку загальні збори акціонерів можна представити у вигляді умовного «суверена» всередині товариства, що виражає об'єднану волю всіх учасників (акціонерів), які голосували на загальних зборах.

Остаточне рішення загальних зборів учасників (акціонерів) як органу формується з урахуванням воль всіх учасників (акціонерів), які здійснили своє волевиявлення шляхом голосування. За своєю суттю загальні збори учасників (акціонерів) є колегіальним органом з нормативно встановленою процедурою його роботи.

Таким чином, загальні збори учасників (акціонерів) - вищий, волеутворюючий, колегіальний орган управління господарського товариства з нормативно встановленою процедурою його скликання, організації та проведення, що складається з учасників товариства, які беруть в ньому участь, і виражає їх об'єднану волю як суб'єктів корпоративного управління.

1.3. Поняття, види та повноваження виконавчих органів

Крім вищого органу – загальних зборів, в господарському товаристві є постійний орган, який виконує рішення загальних зборів, управляє поточною діяльністю товариства і представляє його у відносинах з третіми особами. Тобто йдеться про виконавчий орган. Згідно зі статтею 58 Закону України «Про акціонерні товариства» таким органом є правління або дирекція (колегіальний орган), або директор (одноосібний виконавчий орган) [6]. Аналогічним чином питання вирішується щодо товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю [7]. В межах даного дослідження для позначення одноособового виконавчого органу використовуватиметься термін «директор», для колегіального – «правління».

Склад правління учасники (акціонери) вибирають на загальних зборах. Правління є колегіальним органом, однак законодавець не встановлює вимог щодо його кількісного складу, як це має місце в зарубіжному акціонерному праві. Так, за законодавством Німеччини, Франції, Угорщини та деяких інших країн визначаються вимоги до кількісного складу правління акціонерного товариства, який може залежати від чисельності акціонерів, від розмірів основного капіталу, допущення акцій товариства до котирування на біржі [63, с. 397].

Чинне законодавство передбачає лише одну обов'язкову вимогу до членів правління акціонерного товариства – заборону бути одночасно членом наглядової ради того самого акціонерного товариства і членом його ревізійної комісії, залишаючи поза увагою необхідність встановлення обмежень щодо одночасного членства в правліннях та/або наглядових радах декількох акціонерних товариств, що впливає і на якість виконуваних повноважень такими членами правління, і на дотримання вимог антимонопольного законодавства. Щодо товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю встановлені аналогічні обмеження - фізична особа, яка є членом колегіального виконавчого органу товариства або діє як

одноосібний виконавчий орган, не може бути членом наглядової ради цього товариства.

Тому уявляється доцільним у законодавчому порядку встановити кількісні та якісні вимоги до складу правління. Так, слід погодитися з позицією Г.О. Попадинець, яка пропонує встановити нормативні вимоги до кількісного складу правління (скажімо від 3 до 21 особи для правління), передбачати обов'язкове представництво в цьому органі найманих працівників, якщо в акціонерному товаристві відсутня наглядова рада (норма такого представництва має бути не більше 1/3 складу правління). При цьому конкретну кількість членів цього органу, на думку зазначеної дослідниці, має визначати саме акціонерне товариство залежно від кількості акціонерів, розміру статутного фонду, масштабів діяльності та структури акціонерного товариства [63, с. 398].

Вважаємо, що вимоги до якісного складу правління думається повинні бути дещо іншими. Зокрема, членами правління, крім чинної наразі норми, за посадою доцільно визнати головного бухгалтера товариства та інших головних спеціалістів в залежності від специфіки діяльності товариства; одночасне членство в правліннях різних акціонерних товариств варто обмежити, наприклад, трьома товариствами, за винятком підприємств однієї холдингової компанії (в останньому випадку це число може сягати 5–7 товариств). Загальні збори можуть винести рішення про передачу частини належних їм прав до компетенції правління, крім тих питань, що законом і статутом товариства зараховані до виняткової компетенції загальних зборів учасників (акціонерів) і наглядової ради товариства.

За законодавством деяких країн на перше обране правління покладаються додаткові функції – перевірка дій засновників і правильність оцінки вкладів, здійснених у негрошовій формі [38, с. 10]. Подібну норму доцільно передбачити і в українському законодавстві з таких міркувань:

а) загальні збори учасників не мають реальної можливості перевірити об'єктивність запропонованої оцінки;

б) засновники як організатори цих зборів особисто зацікавлені в прийнятті позитивного рішення з цього питання, і вони фактично домінують на цих зборах;

в) особи, які зробили вклади в не грошовій формі, за українським законодавством беруть участь у голосуванні щодо рішення з цього питання.

До компетенції виконавчого органу належить вирішення всіх питань, пов'язаних з керівництвом поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів та наглядової ради. Виконавчий орган товариства підзвітний загальним зборам і наглядовій раді, організовує виконання їх рішень. Виконавчий орган діє від імені товариства у межах, встановлених статутом товариства і законом. Виконавчий орган товариства може бути колегіальним (правління, дирекція) або одноосібним (директор, генеральний директор). Відповідно до ч. 5 ст. 58 Закону України «Про акціонерні товариства», з кожним членом виконавчого органу укладається контракт [60]. Від імені товариства контракт підписує голова наглядової ради чи особа, уповноважена на таке підписання наглядовою радою. Відповідно до ч. 12 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» з членом виконавчого органу товариства укладається договір, який від імені товариства підписує особа, уповноважена на таке підписання загальними зборами учасників [7].

Правління діє від імені товариства в межах, передбачених чинним законодавством і статутом товариства, підзвітне загальним зборам учасників (акціонерів), а у товариствах, де існує наглядова рада - також цій раді, та організує виконання їхніх рішень. Відносини між членами правління та товариством встановлюються на певний термін, хоча національне законодавство не визначає мінімального та максимального його розмірів, що не можна визнати доцільним.

Слушною є думка, що безтерміновість і незмінність складу правління небезпечна як для самого товариства, так і для його учасників. Законодавство країн з розвиненою ринковою економікою встановлює максимальний термін

повноважень членів правління, а також можливість обрання (призначення) тих самих осіб на повторний термін. Це не означає, що і загальні збори позбавлені права будь-коли відкликати обраних ними членів правління, якщо останні неналежним чином виконують свої обов'язки або завдають своїми діями шкоду товариству, діючи у власних інтересах або в інтересах третіх осіб.

Колегіальність правління як органу товариства обумовлює питання про порядок прийняття рішень цим органом, а також правочинність таких рішень. Чинне законодавство не встановлює вимог щодо цього, залишаючи вирішення зазначеного питання самим акціонерним товариствам в особі загальних зборів їхніх учасників. Водночас зазначені питання також доцільно врегулювати в Законах України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю», встановивши умови прийняття рішень цим органом:

а) за наявності більшості членів правління, з окремих питань – 2/3 складу правління;

б) за умови, що за таке рішення проголосує більшість присутніх на засіданні правління членів.

Також є потреба встановити орієнтовну (максимальну) періодичність засідань правління. На сьогоднішній день це питання може бути врегульовано виключно на рівні статуту товариства, або його внутрішніх документів (наприклад, в положенні про правління). Невиконання встановлених законом або статутом товариства вимог щодо правочинності прийнятих правлінням рішень повинно мати значення лише для внутрішньогосподарських відносин – тобто членів правління з товариством, і не поширюватися на третіх осіб. За прийняття і виконання прийнятих з порушеннями зазначених актів рішень голова і члени правління, які брали в цьому участь, повинні відповідати перед товариством у повному обсязі як солідарні боржники, якщо в результаті виконання таких рішень товариству і його учасникам (акціонерам) завдано майнової шкоди. Укладені ж із третіми

особами на виконання зазначених рішень угоди мають визнаватися чинними, коли такі особи не знали і не повинні були знати, що угоди з ними укладено на підставі рішень, прийнятих з порушенням порядку, що його встановлює статут товариства. Фіксація подібних норм в українському законодавстві відповідала б аналогічній практиці у країнах з розвинутою ринковою економікою, зокрема в країнах – членах Європейського економічного співтовариства [63, с. 399].

Особливість правового статусу директора товариства, як голови колегіального виконавчого органу або одноособовий виконавчий орган проявляється у тому, що він регламентований різними галузями законодавства, норми яких не узгоджуються. Порівняно із іншими категоріями працівників, правовий статус директора можна охарактеризувати як складний, що обумовлено тим, що керівник, з однієї сторони, є виконавчим органом юридичної особи, а тому його діяльність регулюється переважно цивільним та господарським правом, а з іншого – директор як найманий працівник сам перебуває у трудових відносинах з юридичною особою, і ці відносини регулюються нормами трудового права. Зазначений дуалізм правового статусу директора обумовлює існування невизначеності при обранні норм права, якими необхідно керуватися при врегулюванні статусу директора, а також обумовлює існування широкого кола наукових поглядів та думок щодо галузевої приналежності відносин між власником товариства (учасниками господарського товариства, акціонерами, державою) і директором цього товариства [43, с. 160].

Головною особливістю правового статусу директора товариства від інших працівників є подвійне положення такого суб'єкта трудових правовідносин. Директор не тільки здійснює представницькі функції товариства перед третіми особами, організовує та спрямовує діяльність товариства, керує персоналом та визначає сутність трудової функції кожного працівника, а і підпорядковується власнику товариства або уповноваженому ним органу [4].

Важливо, що компетенція правління і директора не повинні дублюватися і охоплювати одні й ті ж питання. Наприклад, затвердженням внутрішніх документів, що регулюють схожі відносини в товаристві, може займатися і правління, і дирекція. Так, не може виявитися, що в товаристві двічі прийняті правила трудового розпорядку або положення про матеріальне стимулювання працівників з різними умовами. Значить, справедливим буде письмово закріпити компетенцію розгляду подібних питань у двох органів, наприклад, директор затверджуватиме правила трудового розпорядку, а правління розглядатиме положення про матеріальне стимулювання працівників тощо. В основному, до компетенції правління відносять вирішення питань, які потребують колегіального розгляду, питань, що мають значні наслідки для товариства, а також питань, покликаних забезпечувати створення і підтримання функціонування ефективної системи управління ризиками та внутрішнього контролю в товаристві.

Таким чином, незважаючи на те, що у вітчизняній практиці склалася модель управління, що не включає правління, в кінці кінців, колегіальний виконавчий орган відіграє далеко не останню роль в системі органів управління корпорацій. Створення даного органу необхідно не всім господарським товариствам, а лише тим, що мають велику кількість учасників.

Правління дозволить знизити ризики за укладеними господарським товариством правочинами, підвищити ефективність і оперативність роботи, прийняття рішень, як самого товариства, так і окремих його структур. Більш того наявність правління поліпшить якість розроблюваних документів і рішень і в підсумку підвищить якість корпоративного управління, звільнить директора від зайвих оперативних рішень. З іншого боку, для товариств з невеликою кількістю учасників, або характеризуються незначними обсягами діяльності, оптимальним є створення саме одноособового виконавчого органу.

1.4. **Поняття, види та повноваження контрольних органів**

Чинне законодавство України по різному врегульовує статус контрольних органів щодо різних видів господарських товариств.

Важливим і обов'язковим, згідно вимог чинного законодавства, органом акціонерного товариства, яке налічує понад 10 акціонерів – власників простих акцій є його наглядова рада. Закон України «Про акціонерні товариства» передає загальним зборам акціонерів вирішення питання про доцільність створення в акціонерному товаристві цього органу в решті випадків. Стаття 53 зазначеного Закону передбачає лише одну вимогу до членів цього органу – заборону одночасно бути ще й членом правління або ревізійної комісії цього ж акціонерного товариства, а також неодноразово обиратись до складу наглядової ради [6]. У статті 28 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» наглядова рада визначається як орган товариства поряд із загальними зборами учасників і виконавчим органом [7]. Необхідно відразу зазначити, що за законодавством наглядова рада є не обов'язковим органом і створюється в товаристві за бажанням учасників. Так, ст. 38 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачає, що статутом товариства може бути передбачено (а не обов'язково передбачається) утворення наглядової ради [7].

Обрання та припинення повноважень наглядової ради товариства або окремих членів наглядової ради, встановлення розміру винагороди членам наглядової ради товариства належить до компетенції загальних зборів учасників товариства.

У вітчизняній юридичній доктрині немає єдиного підходу до визначення функцій наглядової ради в системі корпоративного управління. Можна погодитися з поглядами О. Блумхардта, який виділяє три основні функції наглядової ради в акціонерному товаристві: контролю, регулювання та

представництва [34, с. 118]. Вважаємо, що аналогічні функції має виконувати наглядова рада в ТОВ та ТДВ.

У процесі контролю за фінансово-господарською діяльністю товариства наглядова рада повинна здійснювати моніторинг за ходом реалізації виконавчим органом визначеної стратегії та планів товариства, наглядова рада повинна забезпечувати цілісність та ефективність існуючих в товаристві систем обліку та контролю, перевіряти достовірність квартальної та річної фінансової звітності, яка оприлюднюється товариством [51, с. 376].

Регулююча функція може проявлятися у здійсненні наглядовою радою повноважень, які делеговані їй загальними зборами.

Також, на думку О. Блюмхардта, яку ми поділяємо, недоцільним є виділення захисної функції наглядової ради. Науковець зауважує, що правильним було б визнавати за наглядовою радою не захисну, а представницьку функцію, здійснення якої забезпечується тим, що, по-перше, до складу наглядової ради входять акціонер и товариства, по-друге, члени наглядової ради обираються акціонерами товариства. Не визнаючи захисної функції наглядової ради, він вважає, що захист акціонерів є основною ціллю діяльності наглядової ради [34, с. 119].

Основною функцією наглядової ради є контроль та регулювання діяльності підзвітного їй виконавчого органу товариства. Зокрема, до компетенції наглядової ради може бути віднесено обрання одноосібного виконавчого органу товариства або членів колегіального виконавчого органу товариства.

На відміну від Закону України «Про господарські товариства», що регулював діяльність товариств з обмеженою відповідальністю раніше, нині чинний Закон «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» дозволяє зарахувати до компетенції наглядової ради припинення повноважень та обрання виконавчого органу. Зазначені повноваження нададуть змогу за потреби оперативно змінювати виконавчий орган. Крім того, до компетенції наглядової ради товариства може належати

встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу. Вказане повноваження надасть можливість детально контролювати діяльність виконавчого органу й оперативно реагувати на певні зміни в діяльності товариства. Прийнятий Закон дає можливість наділити наглядову раду будь-якими повноваженнями, окрім виключної компетенції загальних зборів.

До того ж необхідно зважати на те, що контрольні органи товариства не є органами безпосереднього управління господарською діяльністю товариства, а покликані здійснювати контроль за діяльністю органів управління товариством, яким може бути одноособовий орган управління – директор (генеральний директор) – або колегіальний – дирекція [69, с. 126].

Відповідно до ч. ч. 1-2 ст. 51 Закону «Про акціонерні товариства наглядова рада акціонерного товариства є органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом та Законом про акціонерні товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу. В акціонерних товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій 10 осіб і більше створення наглядової ради є обов'язковим. У товаристві з кількістю акціонерів – власників простих акцій 9 осіб і менше у разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами [6].

Обрання членів наглядової ради о акціонерного товариства здійснюється за принципом представництва у складі наглядової ради представників акціонерів або шляхом кумулятивного голосування. Конкретний спосіб обрання членів наглядової ради приватного акціонерного товариства визначається його статутом. У разі обрання членів наглядової ради акціонерного товариства за принципом представництва в її складі представників акціонерів статутом товариства може бути встановлена залежність членства та/або пропорційність представництва представників акціонерів у складі наглядової ради залежно від кількості належних акціонерам простих акцій або відсутність обмеження кількості представників акціонера у складі наглядової ради товариства [38, с. 10]. Відповідно до ч. 4

ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства», наглядова рада публічного акціонерного товариства та акціонерного товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) належить державі, а також акціонерного товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) якого знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 відсотків, має складатися не менш ніж на одну третину з незалежних директорів, при цьому кількість незалежних директорів не може становити менше двох осіб.

Наглядова рада, як і виконавчий орган (правління), є колегіальним органом, а отже, постають питання щодо керівництва цим органом і порядку прийняття ним рішень.

Члени наглядової ради акціонерного товариства обираються з числа фізичних осіб, які мають повну дієздатність, проте, необов'язково з числа акціонерів відповідного акціонерного товариства. Обрання членів наглядової ради публічного товариства здійснюється виключно через кумулятивне голосування, механізм якого потребує широкої роз'яснювальної роботи.

Зазначимо, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства», що кумулятивне голосування – це голосування під час обрання органів товариства, за якого загальна кількість голосів акціонера помножується на кількість членів органу акціонерного товариства, що обираються, а акціонер має право віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілити їх між кількома кандидатами [6].

Конкретний спосіб обрання членів наглядової ради товариства визначається його статутом.

Законодавство не визначає детально вимог щодо членів наглядової ради, однак вводить певні обмеження для члена наглядової ради, наприклад член наглядової ради товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю не може без згоди загальних зборів учасників:

1) здійснювати господарську діяльність як фізична особа-підприємець у сфері діяльності товариства;

2) бути учасником повного товариства або повним учасником командитного товариства, що здійснює діяльність у сфері діяльності товариства;

3) бути членом виконавчого органу або наглядової ради іншого суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність у сфері діяльності товариства [7].

Р.М. Лещенко вказує на доцільність введення наглядової ради за умов збільшення максимальної кількості учасників товариства з обмеженою відповідальністю до 50 осіб, а також ускладнення системи корпоративних відносин. За меншої кількості учасників для ефективного застосування контрольно-наглядових функцій у товаристві пропонує застосувати інші методи, наприклад наділення наглядово-контрольними функціями голови товариства, призначення представників для участі в загальних зборах учасників або утворення колегіального органу – дирекції замість одноособового органу – директора [53, с. 166].

І.В. Лукач і В.Д. Фірсанова вважають, що через те, що наглядова рада за своєю природою є колегіальним, мінімальна кількість членів наглядової ради має становити три особи. Існування відповідного органу в товаристві з кількістю учасників менше ніж п'ять у багатьох випадках може виявитись недоцільним [54, с. 159].

На нашу думку, оптимальною кількістю членів наглядової ради є 5-7 осіб. При меншій кількості учасників наглядова рада не зможе належним чином функціонувати в разі тимчасової відсутності когось із членів (наприклад, у зв'язку з хворобою). Більша кількість значно ускладнить процес комунікації та прийняття рішень всередині наглядової ради.

Члени наглядової ради здійснюють свої повноваження на підставі договору з товариством і мають право на оплату своїх послуг.

Позитивом у національному законодавстві є те, що у засіданні наглядової ради на її запрошення з правом дорадчого голосу можуть брати участь представники профспілкового або іншого уповноваженого трудовим

колективом органу, який підписав колективний договір від імені трудового колективу.

Обов'язковим контрольним органом акціонерного товариства, що перевіряє фінансово-господарську діяльність товариства, є ревізійна комісія. Необхідність ревізійної комісії зумовлена тим, що брати участь в органах управління можуть не лише акціонери, а й особи, які виконують функції членів правління, керівників структурних підрозділів і головних спеціалістів на підставі трудового договору, що уможливорює зловживання посадовими обов'язками. Стаття 73 Закону України «Про акціонерні товариства» відводить ревізійній комісії скромнішу роль – лише контролювання фінансово-господарської діяльності правління акціонерного товариства, що навряд чи можна визнати доцільним [6].

До того ж за наявності в акціонерному товаристві наглядової ради, остання та ревізійна комісії виявляються двома органами, що контролюють діяльність правління. Ці органи мають багато спільних ознак, зокрема їх обирають й відкликають загальні збори акціонерів, підзвітні цим зборам, формуються з числа акціонерів, порядок їхньої діяльності та кількісний склад затверджуються загальними зборами акціонерів згідно зі статутом товариства, обидва ці органи можуть вимагати скликання позачергових загальних зборів акціонерів, однак між ними наявна істотна відмінність. Це проявляється в обмеженні контролю діяльності, у термінах діяльності та у підзвітності.

Організація роботи ревізійної комісії акціонерного товариства здійснюється на підставі закону, а також внутрішніх нормативних актів товариства, що деталізують процедуру формування та діяльність цього органу, його функції, права та обов'язки членів комісії, з урахуванням специфіки діяльності конкретного акціонерного товариства. А от питання відповідальності членів ревізійної комісії за невиконання, неналежне виконання своїх обов'язків або зловживання своїми правами має встановлюватися законодавством. Не останнє місце в системі заходів

відповідальності щодо таких осіб належить майновій відповідальності перед акціонерним товариством, якщо діями або бездіяльністю членів ревізійної комісії товариству завдано шкоди, зокрема і збитків. Така відповідальність має наставати згідно з положеннями ст. 203 Цивільного кодексу України [3], оскільки зазначені особи обов'язково мають бути акціонерами (а не найманими працівниками); завдання ними шкоди товариству в результаті невиконання або неналежного виконання обов'язків як членів ревізійної комісії ставить їх у становище боржників у цивільних а не трудових правовідносинах.

Отже, законодавство України передбачає існування двох видів органів контролю в господарських товариствах – наглядова рада та контрольно-ревізійна комісія. В залежності від виду господарського товариства, кількості його учасників, такі органи можуть визнаватися як обов'язковими, так і факультативними. За своєю природою контрольні органи господарських товариств є колегіальними органами, що обираються учасниками товариства з метою здійснення поточного контролю за діяльністю виконавчих органів товариства.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ (НА МАТЕРІАЛАХ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

2.1. Підстави та процесуальні аспекти оскарження рішень загальних зборів учасників господарських товариств

Як відомо, проведення загальних зборів акціонерів пов'язане з ризиками порушення прав акціонерів. Існують різні способи захисту акціонерних прав. Аналіз судової практики показує, що оскарження рішення загальних зборів акціонерів, як спеціальний спосіб захисту корпоративних прав залишається найбільш затребуваним і актуальним в порівнянні з іншими способами, здійснюваними в судовому порядку і застосовуваними до завершення процедури проведення загальних зборів акціонерів. Наприклад, оскарження рішень ради директорів, пов'язаних з підготовкою до проведення загальних зборів акціонерів, у багатьох випадках стає неефективним через тривалість судового захисту, з одного боку, і обмежених термінів процесу проведення загальних зборів акціонерів, з іншого боку.

Одним з основних прав учасників (акціонерів) є право на участь в управлінні справами товариства, яке визначає можливість здійснювати безпосередній вплив на діяльність господарського товариства за допомогою реалізації законодавчо гарантованих дій щодо формування питань, що виносяться на обговорення на загальних зборах, присутності на загальних зборах, участі в обговоренні порядку денного та голосування при прийнятті рішень. Фактична присутність - фізичне наявність акціонера в місці проведення загальних зборів акціонерів. В даний час фізична присутність акціонера або його представника на загальних зборах акціонерів визначає його можливість голосувати на загальних зборах. Оскільки до компетенції загальних зборів належить визначення найбільш важливих аспектів

діяльності товариства, в умовах корпоративних конфліктів досить часто виникають ситуації, коли рішення виявляються прийнятими в результаті недобросовісних дій окремих учасників (акціонерів) та третіх осіб і явно суперечать передбаченим законом та статутом товариства вимогам. Право на участь в управлінні справами товариства — родове поняття. Його змістом виступає ряд конкретних правочинів. Перш за все, це права, пов'язані з діяльністю загальних зборів учасників (акціонерів). До його компетенції віднесено такі виключно важливі для товариства і його учасників питання, як зміна статуту товариства, реорганізація і ліквідація товариства, розподіл прибутку, обрання та припинення повноважень членів інших органів товариства, укладання великих угод і так далі. Шляхом здійснення права на участь у зборах учасник (акціонер) може безпосередньо впливати на діяльність товариства.

Прийняття або неприйняття загальними зборами того чи іншого рішення тягне за собою наслідки, юридично та (або) економічно значущі для учасників (акціонерів) товариства. Способом захисту порушених прав учасників (акціонерів) є оскарження в судовому порядку дійсності рішень загальних зборів учасників. Учасник, який вважає, що рішення загальних зборів порушує його права та законні інтереси, може оскаржити таке рішення до суду. Визнання судом рішення загальних зборів недійсним здатне створити значні юридичні та економічні загрози як для товариства, так і для його контрагентів.

Для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлений, господарський суд не має підстав для задоволення позову.

Як слушно зазначають окремі дослідники, однією з найбільш істотних проблем правового регулювання визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств є відсутність в законодавстві переліку

підстав недійсності таких рішень. Як слушно зазначає А.В. Сливінська, це є значною прогалиною національного законодавства, особливо враховуючи поширення такої категорії корпоративних спорів на практиці та необхідності забезпечення ефективного захисту корпоративних прав учасників товариств і правової визначеності загалом. З іншого боку, складність корпоративних відносин, висока варіативність рішень, на прийняття яких уповноважені загальні збори товариства, унеможлиблюють формування повного та вичерпного переліку порушень, які можуть бути підставою для визнання рішення загальних зборів товариства недійсним [66].

Постановою Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 № 4 зазначається, що підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи можуть бути:

- невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства;
- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів;
- позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах [23].

При цьому, як свідчить судова практика, не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень. За даними критеріями слід розмежувати:

- 1) порушення, що в будь-якому разі призводять до визнання загальних зборів учасників товариства недійсними;
- 2) порушення, що в залежності від обставин можуть бути підставою для визнання рішення загальних зборів товариства недійсним;
- 3) порушення, що не впливають на дійсність рішення загальних зборів.

Так, виходячи з аналізу законодавства України та судової практики, до безумовних підстав визнання рішення загальних зборів недійсним можна віднести, в тому числі:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення або у разі неможливості встановлення наявності кворуму (ст.41 та 42 Закону України «Про акціонерні товариства») [6];

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (ч. 6 ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства») [6];

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного, на розгляд яких не було отримано згоди усіх присутніх на загальних зборах (ст. 33 Закону України «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю») [7];

- відсутність протоколу загальних зборів ТОВ (ст. 33 Закону України «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю») [7];

- відсутність протоколу загальних зборів АТ, в установленому порядку підписаного головою і секретарем зборів (ст. 46 Закону України «Про акціонерні товариства») [6].

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне доповнити Закон України «Про господарські товариства» та закони, що регулюють особливості діяльності окремих господарських товариств, а саме – Закон України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» статтею, яка встановлюватиме перелік порушень, які в будь-якому разі зумовлюють недійсність прийнятого рішення загальних зборів, а також міститиме положення, відповідно яких «інші порушення вважатимуться судом підставою для визнання рішення загальних зборів недійсним, якщо учасник товариства доведе, що вказані порушення призвели до порушення його прав». В такому разі щодо першого виду порушень позивачу достатньо буде довести сам факт порушення законодавства при

підготовці, скликанні або проведенні загальних зборів, а в другому – додатково факт порушення його прав прийнятим рішенням.

Ще одним проблемним аспектом є визначення судами неналежності повідомлення учасника про проведення загальних зборів. Так, позиції судів щодо правового значення факту повідомлення учасника можна згрупувати наступним чином:

1) правове значення для факту встановлення належності повідомлення учасника є факт направлення йому повідомлення. При цьому, товариство не зобов'язане перевіряти факт отримання вказаного повідомлення учасником [24];

2) відсутність доказів повідомлення учасника про скликання загальних зборів не може визнаватися підставою для визнання недійсними рішень таких зборів, якщо буде встановлено присутність учасника (його представника) на оспорюваних загальних зборах [10];

3) якщо учасник (акціонер) був присутній на загальних зборах юридичної особи, але через невідповідність повідомлення встановленим законом вимогам не зміг завчасно належним чином підготуватися до розгляду порядку денного, таке рішення визнається недійсним [11].

Новелою судової практики є визначення необхідності ознайомлення учасників з питаннями, які розглядатимуться на загальних зборах [70, с. 6]. Зокрема, у справі №924/156/18, яку розглядав Верховний Суд, позивач подав позов до товариства про визнання недійсним рішення загальних зборів щодо затвердження статуту товариства в новій редакції, визнання недійсними пунктів затвердженого статуту та скасування відповідних реєстраційних дій [22].

Підставою для подання позову було те, що нова редакція статуту містить зміни щодо кворуму загальних зборів, питання про внесення яких не було предметом обговорення та голосування на загальних зборах, а також загальні збори були проведені з порушенням встановленого порядку, оскільки позивачу не була надана можливість ознайомитися з документами,

внесеними до порядку денного. В результаті розгляду справи суд зробив такі висновки:

1. факт підписання усіма учасниками нової редакції статуту без застережень та заперечень не свідчить про наявність чи відсутність згоди всіх присутніх учасників стосовно рішення про прийняття статуту в новій редакції, попри відсутність цього питання у протоколі загальних зборів;

2. виключно факт зазначення у змісті протоколу рішення стосовно затвердження статуту в новій редакції (в частині зміни складу учасників), не свідчить про усвідомлення учасниками суті всіх інших змін до статуту (окрім зміни складу учасників), які запропоновано розглянути на загальних зборах, а також наявності волевиявлення всіх учасників щодо прийняття відповідного рішення про внесення інших змін;

3. надання учаснику можливості ознайомитися з документами, внесеними до порядку денного загальних зборів, забезпечує можливість такого учасника належним чином підготуватися до розгляду відповідних питань порядку денного (порушення зазначеної вимоги може бути підставою для визнання недотриманим порядку скликання і проведення загальних зборів та порушення корпоративних прав учасників, незважаючи на те, що положення законодавства, чинного на час скликання та проведення загальних зборів, не регламентують процедуру ознайомлення учасників з відповідними документами) [22].

Частиною 1 ст. 38 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено, що кожний акціонер має право внести пропозиції щодо питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів акціонерного товариства, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства, кількість яких не може перевищувати кількісного складу кожного з органів [6].

Рішення загальних зборів юридичної особи можуть бути визнані недійсними в судовому порядку в разі недотримання процедури їх скликання, встановленої ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства».

Права учасника юридичної особи можуть бути визнані порушеними внаслідок недотримання вимог закону про скликання і проведення загальних зборів, якщо він не зміг взяти участь у загальних зборах, належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, зареєструватися для участі у загальних зборах тощо.

В сучасних умовах в процесі діяльності суб'єктів господарювання можуть поставати питання, чи можливим є повідомлення учасників телефоном, чи електронними засобами, задля економії часу та коштів. В будь-якому разі такі способи повідомлення можуть визнаватися належними лише у разі, якщо вони прямо передбачені статутом товариства [66].

Наприклад, ч. 4 ст. 32 Закону «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю» закріплює загальне правило, відповідно до якого повідомлення надсилається поштовим відправленням з описом вкладення. При цьому вказана стаття передбачає право учасників товариства встановити в статуті інший спосіб повідомлення учасників. Одночасно з цим, використання інших способів, аніж поштове відправлення з описом вкладення, може зумовити значну кількість проблем при доведенні змісту та усіх необхідних елементів такого повідомлення.

Використання письмової форми повідомлення учасників корпоративної організації про проведення загальних зборів і напрям такого повідомлення рекомендованим листом або вручення кожному учаснику під розпис має бути використано в якості основного способу інформування учасників про проведення зборів. Відповідно, в разі подання відповідного повідомлення про проведення зборів за допомогою поштового зв'язку моментом отримання такого повідомлення буде момент отримання поштового відправлення адресатом. У разі подання відповідного повідомлення про проведення зборів за допомогою кур'єрської доставки моментом отримання такого повідомлення буде момент вручення такого повідомлення кур'єром адресату. Застосування ж інших способів (публікація в газеті, розміщення на сторінці в мережі Інтернет та ін.) має носити додатковий характер і застосовуватися

поряд з основним способом подання відповідного повідомлення про проведення зборів учасників корпоративної організації.

Технічні можливості в області інтернет-технологій в даний момент дозволяють при необхідності з легкістю управляти процесом доступу до певної інформації певному колу осіб на сторінці в мережі інтернет. Зокрема, доступ до сайту з певних IP-адрес може бути повністю заблокований; для певних користувачів зміст інтернет-сторінки може бути іншим, ніж для інших відвідувачів такий інтернет-сторінки; інформація для певних відвідувачів інтернет-сторінки може бути закодована або при зверненні до такої інтернет-сторінці з певних IP-адрес може бути показано неправдиве повідомлення про певну помилку системи; все або частину користувачів певної інтернет-сторінки можуть бути автоматично перенаправлені на іншу інтернет-сторінку з аналогічним оформленням, але містить змінену інформацію і т.д. Подібні технології зараз широко використовуються на законних підставах. Так, фахівці відеохостингу YouTube обмежують доступ користувачам мережі Інтернет з певних країн до інформації, яка заборонена до поширення в таких країнах, відповідно до вимог національного законодавства. Роботодавець обмежує доступ працівникам до певних інтернет-ресурсів. Користувачі блогів обмежують доступ до таких блогам з боку контролюючих органів та інші випадки.

У разі, коли в статуті корпоративної організації передбачається додатковий спосіб подання відповідного повідомлення про проведення зборів, думається, момент, коли відповідне повідомлення буде вважатися отриманим, повинен бути чітко обумовлений в статуті корпоративної організації. Також, як уже говорилося раніше, обов'язок корпорації по повідомленню її учасників про проведення загальних зборів учасників такої корпорації вважається виконаним належним чином, якщо повідомлення про проведення загальних зборів учасників, зроблене в належній формі, не було отримано адресатом за обставинами, що залежать від цього адресата.

Так, на сьогоднішній день відсутні процесуальні процедури, щодо визнання належним повідомлень, направлених електронною поштою. Насамперед, це проблема доведення того, що електронне листування суб'єкт здійснював саме з відповідною особою. На разі, технічно цілком можливо визначити, з якого саме комп'ютера був відправлений той чи інший документ, проте вельми важко персоніфікувати його відправника. Також буде складно довести суду той факт, що учасник дійсно отримав e-mail (тоді як поштове відправлення можна відстежити). Несправності в роботі техніки та самих електронних платформ, на яких здійснюється листування, можуть призвести до того, що опонент, насправді, просто не отримає листа або не побачить його з якихось причин. Для полегшення проведення можливого дослідження сторони повинні у статуті обумовити можливість повідомлення саме за допомогою відповідних технічних засобів, вказати свої електронні адреси. Надалі належний експерт зможе провести дослідження самих технічних приладів, а також, якщо поштовий сервіс надавався організацією, з місцем знаходження в Україні, можна звернутися до неї за підтвердженням фактів листування, і потім за допомогою інших доказів спробувати порівняти зміст листування з тими подіями, які відбувалися на виконання умов, які були досягнуті в листуванні [47, с. 125].

Одночасно з цим, складність процедури доказування в разі направлення повідомлення альтернативними способами фактично унеможлиблює використання таких форм повідомлення на практиці.

Окремої уваги потребує дослідження захисту прав міноритарних акціонерів при прийнятті рішень загальними зборами. При цьому, як правило, проблема захисту прав міноритарних акціонерів розглядається з точки зору надання міноритарним акціонерам більшого обсягу прав на участь в управлінні товариством і пошуку найбільш ефективних методів захисту акціонерами своїх прав, встановлених чинним законодавством. Всі рішення на загальних зборах акціонерів приймаються шляхом голосування. Однак проблема акціонерів, що перебувають у меншості, полягає в тому, що через

брак голосів вони не можуть вплинути на результат голосування. В контексті захисту прав міноритарних акціонерів, Верховним Судом на сьогоднішній день сформовано єдину правову позицію, що до того, що учаснику господарського товариства не може бути відмовлено у задоволенні вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів тільки з мотивів недостатності його голосів для зміни результатів голосування з прийнятих загальними зборами учасників (акціонерів, членів) рішень, оскільки вплив учасника на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням [13].

Також слід зауважити, що суд не уповноважений вирішувати питання діяльності юридичних осіб, а лише перевіряє дотримання встановлених процедур прийняття загальними зборами тих чи інших рішень. Так, Господарський суд Київської області в рішенні від 12.07.2018 р. у справі №910/4199/18 про виключення учасника (засновника) зі складу учасників (засновників) зауважив, що ст. 15 та ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» встановлено, що виключення учасника з товариства належить до компетенції загальних зборів учасників. Нормами вищезазначеного закону також не передбачається вирішення питання про виключення учасника з товариства за рішенням суду. Отже, вирішення питання про виключення учасника з товариства належить до компетенції загальних зборів товариства і не може здійснюватися за рішенням суду. Суд перевіряє лише обґрунтованість та законність прийняття рішення про виключення учасника у разі подання останнім позову про визнання такого рішення недійсним [26]. Враховуючи зазначене, суд не задовольнив позовну вимогу про виключення учасника з ТОВ.

Отже, одним з основних прав учасників господарського товариства є право на участь в управлінні справами товариства, що визначає можливість здійснювати безпосередній вплив на діяльність господарського товариства за допомогою реалізації законодавчо гарантованих правочинів щодо формування питань, що виносяться на обговорення в загальних зборах,

присутності на загальних зборах, участі в обговоренні порядку денного і голосування при прийнятті рішень. Оскільки до компетенції загальних зборів належить визначення найбільш важливих аспектів діяльності суспільства, в умовах корпоративних конфліктів непоодинокі випадки, коли рішення виявляються прийнятими в результаті недобросовісних дій окремих учасників (акціонерів) та третіх осіб і явно суперечать пропонованим до них вимогам закону і статуту. Способом захисту порушених прав учасників (акціонерів) є оспорювання в судовому порядку дійсності рішень загальних зборів учасників.

Відзначимо, що стосовно порядку оскарження рішень загальних зборів акціонерів та учасників товариства з обмеженою відповідальністю законодавство встановлює в цілому аналогічні правила, що, на наш погляд, пояснюється схожістю регульованих відносин і близькістю розглянутих організаційно-правових форм. Крім того, подібна уніфікація законодавства сприяє формуванню однакової судової практики з питань оскарження рішень загальних зборів учасників господарських товариств.

2.2. Особливості розгляду судових спорів щодо рішень виконавчих органів господарських товариств

Одним з найбільш поширених видів судових спорів щодо діяльності виконавчих органів господарських товариств є оскарження правочинів, що вчиняються відповідними органами товариств без належної компетенції. Обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи набуває юридичної сили для третьої особи в тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це.

Верховний Суд в постанові від 10.05.2018 у справі № 910/15410/16 висловив позицію щодо особливостей оскарження правочинів на вказаній підставі, планомірно продовживши судову практику попереднього Верховного Суду України [21].

Так, питання визначення обсягу повноважень виконавчого органу товариства та добросовісність його дій є внутрішніми взаємовідносинами юридичної особи та її органу, тому сам лише факт учинення виконавчим органом товариства протиправних, недобросовісних дій, перевищення ним своїх повноважень не може слугувати єдиною підставою для визнання недійсними договорів, укладених цим органом від імені юридичної особи з третіми особами.

Тобто, за загальним правилом, вчинення директором товариства правочину із перевищенням повноважень само по собі не може бути підставою для задоволення прозову учасника про оскарження такого правочину [21].

При цьому, оцінка добросовісності дій контрагента юридичної особи за оспорюваним правочином здійснюється саме господарським судом при розгляді відповідного спору.

Аналізуючи судову практику з окресленої проблематики, можна виокремити ключові підходи до вирішення таких спорів:

1. Спірний договір був підписаний однією особою, який був одночасно керівником обох підприємств, між якими укладено цей договір. Директор третьої особи знав про те, що директор ТОВ не мав права на розпорядження майном товариства та укладення спірного правочину на суму, що перевищує зазначену в статуті (постанова від 02.05.2018 у справі № 923/20/17) [19].

2. У контексті ст. 92 ЦК України інші сторони договору при його укладенні та підписанні повинні були пересвідчитися, що особа, яка фактично підписувала договір від імені ТОВ дійсно є його директором, що вони або не здійснили, або свідомо підписували договір з представником без

належних повноважень від іншої сторони цього договору. Таким чином, колегія суддів вважає, що треті особи не могли не знати про обмеження повноважень щодо представництва особою, яка фактично підписувала спірний договір від ТОВ, тому для цих осіб такі обмеження мають юридичну силу (постанова від 11.06.2018 у справі № 916/613/17) [14].

3. Якщо договір містить умову (пункт) про підписання його особою, яка діє на підставі статуту товариства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи, то наведене свідчить про обізнаність іншої сторони даного договору з таким статутом або іншим документом у частині, яка стосується відповідних повноважень, і в такому разі суд не може брати до уваги посилення цієї сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень представника її контрагента (постанова від 12.06.2018 у справі № 927/976/17) [16]

4. Закон не установлює виключного переліку обставин, які свідчать про недобросовісність чи нерозумність дій третьої особи у відносинах із юридичною особою. Тому з огляду на загальні засади здійснення цивільних прав, визначені в ст. 12 ЦК України, висновок про добросовісність поведінки третьої особи залежить від того, чи відповідало укладення договору її внутрішній волі, чи бажала третя особа реального настання правових наслідків, що обумовлені договором, і чи настали такі наслідки насправді.

Таким чином, підлягає оцінці не лише поведінка третьої особи перед та в момент укладення оспорюваного договору, але й після його укладення, зокрема чи виконала третя особа свої обов'язки за договором, у який спосіб, як у подальшому третя особа розпорядилася одержаним за оспорюваним договором, чи не було залучення третьої особи до участі в укладенні договору формальною дією, спрямованою на подальше відчуження предмета договору з метою протиправного позбавлення юридичної особи права власності на майно (постанова від 19.06.2018 у справі № 908/4550/15) [15].

При цьому, як свідчить судова практика, право на звернення з позовом про визнання правочину, вчиненого виконавчим органом, недійсним має

право будь-який акціонер, за умови, якщо вказаний правочин порушує його корпоративні права.

Так, у постанові від 12.06.2018 у справі № 927/976/17 колегія суддів Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду наголосила на тому, що аналіз норм чинного законодавства свідчить про те, що акціонер (учасник) товариства може оскаржити договір, вчинений господарським товариством, якщо обґрунтує відповідні позовні вимоги порушенням його корпоративних прав. Так, в постанові від 06.06.2018 у справі № 908/1029/16 Верховний Суд поклав в основу рішення те, що особа, маючи корпоративні права, вправі очікувати від їх реалізації, зокрема, матеріальне благо, не може бути обмежена у судовому захисті своїх прав; має право будь-яким не забороненим способом захищати свої права і свободи від порушення і протиправних посягань [18].

До аналогічного висновку Суд дійшов і у постанові від 16.05.2018 у справі № 916/2872/16 [17].

У постанові від 02.05.2018 у справі № 923/20/17 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду не погодився з висновками апеляційного господарського суду про те, що спірний договір не порушує корпоративні права, оскільки позивач, як учасник товариства не наділений суб'єктивним правом на здійснення повноважень власника майна, з огляду на таке. Укладення директором товариства спірного договору, сума якого перевищує визначену в статуті суму, вчинено з порушенням корпоративних прав учасника на управління справами товариства, які полягають у надання дозволу учасниками товариства, оформленого рішенням загальних зборів учасників, на укладання значного правочину, пов'язаного з розпорядженням майном товариства вартість якого перевищує 300000 грн. Крім того, укладення спірного договору, за яким товариство безоплатно відступило свої майнові права вартістю 670 900,00 грн., призвело до погіршення майнового стану товариства та впливає на права позивача як учасника з часткою у статутному капіталі товариства в розмірі 50%, під час розподілу прибутку

товариства (з одержанням своєї частки) від господарської діяльності товариства [19].

Також актуальною є проблематика припинення повноважень виконавчих органів. Зокрема, розглядаючи позов колишнього директора (одноособовий виконавчий орган) до товариства про поновлення на роботі, Верховний Суд зауважив, що тлумачення п. 5 ч. 1 ст. 41 КЗпП України [4] та ч. 3 ст. 99 ЦК України [3] свідчить, що припинення повноважень члена виконавчого органу може відбутися у будь-який час та з будь-яких підстав.

При цьому припинення повноважень члена виконавчого органу гарантується нормами цивільного права для припинення або запобігання негативного впливу на управлінську діяльність товариства. Необхідність таких правил обумовлена специфічним статусом члена виконавчого органу, який отримав від уповноваженого органу товариства право на управління. А той факт, що члени колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособовий його керівник перебувають у трудових відносинах із товариством, не встановлює пріоритет трудового регулювання над цивілістичним, оскільки до цих відносин не може застосовуватися модель «роботодавець - працівник», властива трудовим відносинам. Правовий статус членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового його директора значно відрізняється від статусу інших працівників, що обумовлено специфікою його трудової діяльності, яка полягає у виконанні ним функцій по управлінню товариством. ВС резюмував, що передбачена пунктом 5 частини першої статті 41 КЗпП України підстава розірвання трудового договору не передбачає необхідності попереднього повідомлення про звільнення, з'ясування вини працівника, доцільності та причини звільнення, врахування попередньої роботи та інших позитивних результатів (постанова від 07.02.2018 у справі № 711/5711/16) [20].

При цьому, свого часу Конституційний Суд України вирішив, що в аспекті конституційного звернення положення ч. 3 ст. 99 ЦКУ «члени

виконавчого органу можуть бути у будь-який час усунені від виконання своїх обов'язків» слід розуміти як право компетентного (уповноваженого) органу товариства в будь-який час і з будь-яких підстав усунути особу (осіб) від виконання обов'язків члена (членів) виконавчого органу, якщо такі підстави не визначені в установчих документах товариства. Натомість усунення члена виконавчого органу товариства від виконання своїх обов'язків, передбачене ч. 3 ст. 99 ЦКУ, не є відстороненням працівника від роботи в розумінні ст. 46 КЗпПУ [9].

Цим Рішенням Суд провів чітко розмежував корпоративні та трудові відносини, що виникають між господарським товариством і членом його виконавчого органу. Як зазначає суд, усунення директора від виконання обов'язків «за своєю правовою природою, предметом регулювання правовідносин і правовими наслідками відрізняється від відсторонення працівника від роботи на підставі ст. 46 КЗпПУ». Суд вказує, що відповідні рішення уповноваженого органу товариства мають розглядатися «не в межах трудових, а в межах корпоративних правовідносин», що виникають між товариством і директором. Розмежування корпоративних і трудових відносин обумовлене специфічними повноваженнями директора щодо управління товариством. Часто корпоративні та трудові відносини товариства і директора не розмежовують, особливо якщо йдеться про усунення директора від виконання обов'язків чи розірвання з ним трудового договору (контракту). У таких випадках застосування норм трудового права до корпоративних відносин може завдати товариству значної шкоди. Саме необхідністю захисту корпоративних прав учасників (власників) товариства обґрунтовується наділення їх правом усунути директора від виконання обов'язків. Розмежовуючи ці правовідносини, Суд, утім, не висловив своєї позиції щодо їх узгодження між собою. Так, незрозуміла позиція Суду щодо порядку застосування норм корпоративного та трудового права в ситуації, коли уповноважений орган товариства прийняв рішення про усунення директора від виконання обов'язків та про призначення т.в.о. директора. З

погляду корпоративного права повноваження директора призупиняються. Однак з погляду трудового права директор, спираючись на положення трудового договору (контракту), що, очевидно, продовжує діяти, може наполягати на чинності своїх повноважень та незаконності повноважень т.в.о. директора. Суду слід було окреслити цю проблему та чітко наголосити, що у відносинах товариства та директора корпоративні відносини є первинними та мають домінувати над трудовими [9].

Вказана проблема має і другий аспект, і стосується проблематики звільнення члена одноособового виконавчого органу товариства без згоди учасників.

Так, ст. 43 Конституції України чітко передбачає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Окрім цього, зауважується, що використання примусової праці забороняється.

Фактично, у разі, якщо керівник товариства бажає звільнитись із займаної ним посади, він це може зробити у відповідності до положень трудового законодавства України. Однак декларативність положень Конституції на практиці викликає суперечність та колізійність з іншими положеннями законодавства. Так, згідно із ч. 4 ст. 145 ЦК України [3], ч. 5 ст. 41 Закону України «Про господарські товариства» [4], ч. 2 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю» [7] питання обрання та відкликання одноосібного виконавчого органу товариства відноситься до компетенції загальних зборів учасників товариства. У разі, якщо учасники товариства не зацікавлені в продовженні його діяльності, загальні збори не скликаються, не проводяться і дуже часто контакту із учасниками товариства немає.

Таким чином, фактично, найманий директор згідно Конституції та КЗпП України має право звільнитись із займаної посади, однак законної процедури такого звільнення без участі учасників товариства – немає. Так, відповідно до ч. 4 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб,

фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, поміж іншого, подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про зміни, що вносяться до ЄДР.

В силу приписів ст. 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [8], якщо документи та відомості, що підлягають внесенню до ЄДР, внесені до нього, такі документи та відомості вважаються достовірними і можуть бути використані у спорі з третьою особою. Як зазначалось вище, в такому разі уповноваженим органом управління юридичної особи будуть вважатись загальні збори учасників товариства, які складаються із учасників товариства, не є постійним органом управління і скликаються періодично.

Відсутність відповідного рішення загальних зборів учасників, оформленого протоколом, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 27 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», буде підставою для зупинення розгляду документів та в майбутньому може стати підставою для відмови у державній реєстрації [8].

Таким чином, єдиним шляхом вирішення цієї ситуації, є звернення працівника до суду з позовом про визнання трудових відносин припиненими. Судова практика переважно виходить з права будь-якого працівника, в тому числі і члена виконавчого органу господарського товариства, на звільнення з роботи за власним бажанням. Зазначене можна підтвердити наступними судовими рішеннями:

— справа № 673/1463/17: суд встановив, що вимоги позивача про розірвання трудового договору є обґрунтованими, оскільки невирішення загальними зборами учасників товариства питання про звільнення працівника з посади директора є порушенням його права щодо вільного вибору праці [28];

— справа № 490/7699/17: позов задоволено та зазначено, що оскільки судом встановлені факти з якими закон пов'язує припинення трудових відносин (заява про розірвання трудового договору за власним бажанням, подальша робота працівника у роботодавця протягом двох тижнів), суд приходять до висновку, що трудові відносини позивача з відповідачем є припиненими, а трудовий договір є розірваним з підстав встановлених ст.38 КЗпП України [30];

— справа № 569/19964/17: суд задовільнив позов працівника, що бажав звільнитись із посади директора [29];

— справа № 757/11133/17-ц: суд зазначив, що не визнаючи розірвання позивачем трудового контракту, не оформлюючи звільнення позивача за умов, коли останній достатньо зрозуміло та достатніми засобами висловив своє бажання припинити трудові відносини, відповідач порушує право позивача на працю та її вільний вибір, яке гарантоване мені ст. 43 Конституції України [27].

При цьому, навіть винесення позитивного судового рішення не повністю вирішує проблему. Так, з одного боку, ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» містить вказівку на те, що державна реєстрація та інші реєстраційні дії проводяться на підставі судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в Єдиному державному реєстрі, а також що надійшли в електронній формі від суду або державної виконавчої служби відповідно до Закону України «Про виконавче провадження». Однак далі встановлюється виключний перелік таких рішень, в якому немає вказівки на судові рішення щодо зміну складу органів управління юридичної особи. Окрім того, постає питання щодо визначення особи, яка значитиметься як керівник господарського товариства в разі внесення відповідних змін на підставі рішення суду. Як свідчить практика, в такому разі особа зобов'язана знову звертатися до суду із вимогою щодо зобов'язання вчинити дії вже до адміністратора ЄДР. Так, судом задоволено

вимогу позивача щодо виключення з ЄДР запису про позивача, як директора товариства з обмеженою відповідальністю на підставі раніше винесеного рішення суду, однак позовні вимоги про зазначення керівником ТОВ його засновника, як зазначив суд, не підлягають задоволенню, оскільки визначення безпосереднього директора ТОВ відноситься до виключної компетенції установчих органів цього товариства та не може бути реалізовано судом адміністративної юрисдикції, оскільки в контексті даних спірних правовідносин знаходиться за межами компетенції суду [25]. Таким чином, питання про внесення до ЄДР інформації про директора такої юридичної особи залишається відкритим.

Вирішення вказаних проблем має бути здійснено на нормативному (законодавчому) рівні.

Отже, щодо діяльності виконавчих органів на сьогоднішній день найбільш поширеними є спори щодо перевищення повноважень виконавчого органу при укладанні правочинів (в тому числі щодо значних правочинів та правочинів із заінтересованістю), а також питання звільнення членів виконавчого органу юридичної особи.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Виходячи з поставленої мети, взаємопов'язаних між собою завдань, викладених в роботі, сформульовані наведені нижче теоретичні положення і розроблено відповідні рекомендації, що спрямовані на вдосконалення діяльності органів управління господарських товариств та вирішення корпоративних конфліктів.

1. Господарські товариства, що відносяться цивільним та господарським законодавством до корпоративних юридичних осіб (корпорацій), мають систему управління, до якої належать різні органи, що володіють своєю компетенцією і здійснюють функції прийняття рішення і контролю, адже товариство являє собою не об'єднання осіб, а об'єднання капіталів.

До суб'єктів корпоративного управління належать органи і посадові особи, які за рахунок того, що є носіями певних прав і обов'язків мають можливість здійснювати цілеспрямований вплив на об'єкт корпоративного управління в процесі практичної реалізації своїх функцій. До об'єктів корпоративного управління належать ті особи на яких спрямована відповідна діяльність з управління, вплив суб'єкта: учасники (акціонери), всі органи господарського товариства, за винятком зборів, а також посадові та інші особи пов'язані з товариством трудовими відносинами (працівники товариства) тощо. Чинне законодавство передбачає формування таких органів управління господарськими товариствами: вищий орган управління – збори учасників (для товариств, що складаються з одного учасника – безпосередньо даний учасник); виконавчий орган управління (одноособовий або колегіальний); контрольний орган;

2. Загальні збори є органом, формування якого відбувається під час придбання учасниками цивільного обігу акцій або частки господарського товариства, в силу чого вони стають членами цієї юридичної особи і

отримують право голосу на загальних зборах пропорційно кількості придбаних акцій або частки. Загальні збори учасників (акціонерів) пропонується визначати, як вищий, волеутворюючий, колегіальний орган управління господарського товариства з нормативно встановленою процедурою його скликання, організації та проведення, що складається з учасників товариства, які беруть в ньому участь, і виражає їх об'єднану волю як суб'єктів корпоративного управління

3. Виконавчі органи товариства є ключовою ланкою структури корпоративного управління. Система виконавчих органів може включати тільки одноособовий орган або одноособовий і колегіальний органи одночасно. Правління є колегіальним виконавчим органом господарського товариства, а отже здійснює поточну господарську діяльність товариства і загальне керівництво нарівні з обов'язково створюваним одноособовим виконавчим органом. Законодавець не виключає й інших найменувань колегіального виконавчого органу і відносить цей вибір на розсуд самого суспільства. Одноособовий виконавчий орган (директор, генеральний директор) – особа, яка здійснює керівництво поточною діяльністю товариства, повсякденне управління справами юридичної особи.

4. Опосередкований контроль учасників товариства за виконавчим органом реалізується через спеціально створені органи (підрозділи). Ревізійна комісія та Наглядова рада є, перш за все, органами фінансово-господарського контролю, проте, вирішуючи питання достовірності та повноти даних фінансової звітності, вони контролюють і управлінську діяльність менеджменту господарського товариства, наприклад, оцінюють законність укладення господарських правочинів (договорів), дотримання законодавства під час проведення розрахунків, правомірність дій керівників з прийняття важливих для господарського товариства рішень. В дослідженні аргументується, що оптимальною кількістю членів наглядової ради є 5-7 осіб. При меншій кількості учасників наглядова рада не зможе належним чином функціонувати в разі тимчасової відсутності когось із членів (наприклад, у

зв'язку з хворобою). Більша кількість значно ускладнить процес комунікації та прийняття рішень всередині наглядової ради.

5. Одним з основних прав учасників господарського товариства є право на участь в управлінні справами товариства, що визначає можливість здійснювати безпосередній вплив на діяльність господарського товариства за допомогою реалізації законодавчо гарантованих правочинів щодо формування питань, що виносяться на обговорення загальними зборами, присутності на загальних зборах, участі в обговоренні порядку денного і голосування при прийнятті рішень. Оскільки до компетенції загальних зборів належить визначення найбільш важливих аспектів діяльності товариства, в умовах корпоративних конфліктів непоодинокі випадки, коли рішення виявляються прийнятими в результаті недобросовісних дій окремих учасників (акціонерів) та третіх осіб і явно суперечать вимогам закону і статуту. Способом захисту порушених прав учасників (акціонерів) є оспорювання в судовому порядку дійсності рішень загальних зборів учасників. Підставою для визнання рішення загальних зборів недійсними в своїй структурі містить два елементи – факт порушення вимог закону та/або статуту товариства, та факт обмеження чи порушення внаслідок цього прав учасника товариства. При цьому, до недоліків чинного законодавства слід віднести відсутність сформованого на нормативному рівні переліку підстав для безумовного визнання рішення учасників недійсним. Крім зазначеного, одним із перспективних напрямків наукових досліджень та практичного впровадження є дослідження проблематики використання альтернативних сучасних способів повідомлення учасників товариства про проведення загальних зборів.

6. Щодо діяльності виконавчих органів на сьогоднішній день найбільш поширеними є спори щодо перевищення повноважень виконавчого органу при укладанні правочинів (в тому числі щодо значних правочинів та правочинів із заінтересованістю), а також питання звільнення членів виконавчого органу юридичної особи. Аргументується висновок про те, що в

контексті діяльності виконавчих органів господарських товариств перспективним напрямком наукових досліджень та роботи з вдосконалення чинного законодавства є вирішення колізії між статусом директора товариства як членом виконавчого органу та найманим працівником. В дослідженні підтримується думка про те, що щодо членів органів управління господарського товариства, зокрема виконавчого органу, основним має бути саме господарський та корпоративний, а не трудовий статус.

7. З метою вдосконалення чинного законодавства, за результатами проведеного дослідження запропоновано:

- доповнити Закон України «Про господарські товариства» та закони, що регулюють особливості діяльності окремих господарських товариств, а саме – Закон України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» статтею, яка встановлюватиме перелік порушень, які в будь-якому разі зумовлюють недійсність прийнятого рішення загальних зборів, а також міститиме положення, відповідно яких «інші порушення вважатимуться судом підставою для визнання рішення загальних зборів недійсним, якщо учасник товариства доведе, що вказані порушення призвели до порушення його прав»;

- доповнити ст. 41 КзПП України п. 5 наступного змісту: «В разі прийняття уповноваженим органом юридичної особи рішення, про припинення повноважень посадових осіб юридичної особи, трудові відносини з такою посадовою особою вважаються припиненими з моменту припинення повноважень. При цьому, при припиненні трудових відносин за цією підставою, на посадових осіб юридичної особи поширюються виключно гарантії, встановлені в трудовому договорі (контракті) з такою посадовою особою».

- внести зміни в абз. 14 пп. 2 п. 2 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», а саме доповнити наступним змістом: «зміни складу органів управління юридичної особи».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.10.2019).
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 01.10.2019).
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.10.2019).
4. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 01.10.2019).
5. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 року, № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата звернення: 01.10.2019).
6. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 року, № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 01.10.2019).
7. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 року, № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 01.10.2019).
8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 року, № 755-IV. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення: 01.10.2019).
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю "Міжнародний фінансово-правовий консалтинг" про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України від 12.01.2010 № 1-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-10> (дата звернення: 01.10.2019).

10. Постанова Верховного Суду від 28.03.2018 р. у справі № 910/22291/16.
URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS181701.html (дата звернення: 01.10.2019).
11. Постанова Верховного Суду від 12.04.2018 р. у справі № 914/1968/16 .
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73410612> (дата звернення: 01.10.2019).
12. Постанова Верховного Суду від 20.03.2018 р. у справі № 916/375/17.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72882359> (дата звернення: 01.10.2019).
13. Постанова Верховного Суду від 25.04.2018 р. у справі № 904/6965/17.
URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/C006172> (дата звернення: 01.10.2019).
14. Постанова Верховного Суду від 11.06.2018 у справі № 916/613/17.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74842335> (дата звернення: 01.10.2019).
15. Постанова Верховного Суду від 19.06.2018 у справі № 908/4550/15.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74991657> (дата звернення: 01.10.2019).
16. Постанова Верховного Суду від 12.06.2018 у справі № 927/976/17.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74670250> (дата звернення: 01.10.2019).
17. Постанова Верховного Суду від 16.05.2018 у справі № 916/2872/16.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74203805> (дата звернення: 01.10.2019).
18. Постанова Верховного Суду від 06.06.2018 у справі № 908/1029/16.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74691763> (дата звернення: 01.10.2019).
19. Постанова Верховного Суду від 02.05.2018 у справі № 923/20/17.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74160438> (дата звернення: 01.10.2019).
20. Постанова Верховного Суду від 07.02.2018 у справі № 711/5711/16.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72102687> (дата звернення: 01.10.2019).
21. Постанова Верховного Суду від 10.05.2018 у справі № 910/15410/16.
URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS181702.html (дата звернення: 01.10.2019).
22. Постанова Верховного Суду від 19.02.2019 у справі № 924/156/18.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80108942> (дата звернення: 01.10.2019).

23. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16> (дата звернення: 01.10.2019).
24. Постанова Вищого господарського суду України від 27.02.2013 року у справі №5021/718/12. URL: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_4004859.html (дата звернення: 01.10.2019).
25. Постанова Одеського апеляційного адміністративного суду від 18.04.2018 року, № 814/1313/17-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73634109> (дата звернення: 01.10.2019).
26. Рішення Господарського суду Київської обл. від 12.07.2018 р. у справі № 910/4199/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75450101> (дата звернення: 01.10.2019).
27. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 30.03.2018 року, № 757/11133/17-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73207122> (дата звернення: 01.10.2019).
28. Рішення Деражнянського районного суду Хмельницької області від 28.12.2017 року, № 673/1463/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72266116> (дата звернення: 01.10.2019).
29. Рішення Рівненського міського суду від 20.03.2018 року, № 569/19964/17-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72930246> (дата звернення: 01.10.2019).
30. Рішення Центрального районного суду м. Миколаєва від 23.02.2018 року, № 490/7699/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72792200> (дата звернення: 01.10.2019).
31. Адміністративне право України: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина За заг. ред. Авер'янов В.Б. К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
32. Бігняк О.В. До питання захисту охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. Наука в епоху дисбалансів: матеріали

міжнародної наукової конференції (м. Київ, 30 січня 2015 р.). К.: Центр наукових публікацій. 2015. С. 71-73.

33. Бігняк О.В. «Право участі у товаристві» та «право участі в управлінні справами товариства» як категорії корпоративного права. Захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: теоретичні та практичні аспекти: матеріали Інтернет-конференції (Одеса, 22 травня 2015 р.) за заг. ред. Харитонової О.І. Одеса: Фенікс, 2015. С. 32-36.

34. Блюмхардт А. Органы акционерного общества (сравнительно-правовое исследование) : дисс. канд. юрид. наук: 12.00.04. КУ им. Т. Шевченко. Киев: 2002. С. 224 .

35. Величко К.Ю., Шаповал Г.М. Корпоративні конфлікти як загроза інвестиційній привабливості українських корпорацій в умовах євроінтеграції. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2018. Вип. 1 (27). С. 132-140.

36. Вишневецька С.В. Особливості припинення трудових відносин з керівниками юридичних осіб. Кролевець: Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2018. № 4. С. 124-131.

37. Вронська Г.О. Визнання недійсними рішень загальних зборів юрособи: огляд судової практики КГС ВС. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/119278-viznannya-nediysnimi-rishen-zagalnih-zboriv-yuridichnoyi-osobi-oglyad-sudovoyi-praktiki-kgs-vs> (дата звернення: 01.10.2019).

38. Гайдай Н. Чинне законодавство щодо органів управління АТ. *Юридична газета*. №18-19, 10 травня 2011 р. с. 10.

39. Гарагонич О.В. Правовий статус голови виконавчого органу господарського товариства. *Науковий вісник УжНУ*. Серія право. 2013. Випуск 21, частина 2, том 2. С. 19–22.

40. Гарагонич О.В. Скликання позачергових загальних зборів акціонерного товариства з ініціативи акціонерів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Право голов. ред. Бисага Ю.М. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 175–180.

41. Гольцова Л. Майже 50% корпоративних спорів - це оскарження рішень загальних зборів учасників товариств, органів управління. *Юридична газета*. 2014. № 20-21. 8 с.
42. Гук А. Органи господарських товариств з одним учасником. *Юридичний журнал*. 2006. № 8. С. 75 – 77.
43. Денисенко А. П. Особливості правового статусу директора товариства як суб'єкта трудових правовідносин. *Європейські перспективи*. 2012. № 2 (2). С. 159-163.
44. Доманова І.Ю. Представник та орган юридичної особи. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка*. 2005. № 67-69. С. 28–30.
45. Жорнокуй В.Г. Деякі питання захисту права участі в управлінні господарським товариством. *Право та інновації*. 2017. № 3. С. 36 - 42.
46. Зайцев М.С. Порівняльна характеристика правового статусу директора і голови товариства з обмеженою відповідальністю. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 72-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*. О.: Астропринт, 2016. С. 153 - 156.
47. Канарик Ю.С., Саченко О.А. Електронні докази в господарському процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 124 – 126.
48. Корбань В. Звільнення керівника юридичної особи в порядку застосування дисциплінарного стягнення: як ефективно захистити порушене право. URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/zvlnennya-ker-vnika-yuridichno-osobi-v-poryadku-zastosuvannya-distsipl-narnogo-styagnennya-yak-efek/?month=06&year=2017&spphrase_id=2024582. (дата звернення: 01.10.2019).
49. Короташ Я.О. Наглядова рада в товаристві з обмеженою відповідальністю як елемент системи захисту корпоративних прав учасників товариства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 31–34.

50. Корпоративне право України: підручник Луць В.В., Васильєва В.А., Кібенко О.Р., Спасибо-Фатєєва І.В. [та ін.]; за заг. ред. Луця В.В.. К.: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
51. Корпоративне управління: монографія Спасибо-Фатєєва І.В., Кібенко О.Р., В. Борисова ; За ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. Х: Право, 2007. 500 с.
52. Кравчук В. Відкликання голови виконавчого органу товариства. Українське комерційне право. 2012. № 12 . С. 14-19.
53. Лещенко Р.М. Проблемні питання здійснення корпоративного контролю в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 164 – 167.
54. Лукач І.В., Фірсанова В.Д. Проблеми та перспективи створення наглядової ради в товаристві з обмеженою відповідальністю відповідно до законодавства України. *Порівняльно–аналітичне право*. 2014. № 2. С. 159–161.
55. Лушай О.С. Оскарження рішень учасників загальних зборів господарських товариств. Правове забезпечення підприємницької діяльності: зб. наук. ст. студ. ред. Бакалінська О.О., Гончаренко О.М., Тищенко Ю.В. К.: Київ нац. торг.-екон. ун-т, 2019. ч. 1. С. 124 – 130.
56. Морозов Є. Повідомлення учасника про проведення загальних зборів товариства. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/24727> (дата звернення: 01.10.2019).
57. Мягкий А.В. Форми контролю за діяльністю виконавчого органу господарського товариства. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 164-170.
58. Оніщенко О.В. Правовий статус керівника господарського товариства. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 3. С. 92-95.
59. Остапенко О.О. Право акціонерів на оскарження рішень загальних зборів акціонерів до суду. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1-2. С. 134-140.

60. Пилипенко А.Я., Щербина В.С. Господарське право. К.: Вентурі, 2005. 323 с.
61. Пилипко Ю. Порядок повідомлення учасників товариства про проведення загальних зборів. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 11. С. 33-38.
62. Потіп М.М. Правовий статус учасників товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2012. Вип. 3. С. 101-110.
63. Попадинець Г. Проблемні питання правового статусу органів управління акціонерними товариствами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2017. № 861. С. 395-400.
64. Скворцов С. Новий Закон про ТОВ: заочне голосування VS опитування учасників. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/novij-zakon-pro-tov-zaochne-golosuvannja-vs-opituvannja-uchasnik-346831/> (дата звернення: 01.10.2019).
65. Сліпенчук Н.А. Проблемні питання щодо визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 33. С. 161-170.
66. Сливінська А.В. Проблеми визнання недійсними рішень загальних зборів господарських товариств. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/149519> (дата звернення: 01.10.2019).
67. Теньков С.О. Компетенція органів юридичної особи за новими кодексами. *Юридичний вісник України*. 2004. № 30 (474). С. 1, 6.
68. Федорко М.М. Припинення повноважень посадових осіб: проблемні аспекти. URL: http://jurliga.ligazakon.ua/info/firm_876/company_news/news_19. (дата звернення: 01.10.2019).
69. Чайковська А.В. Наглядова рада як ефективний орган контролю та регулювання в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 125 – 127.

70. Янюк Ю. «Нереальні» збори. *Юридична газета* № 27 (681) від 02 липня 2019 р. С. 6.